

Mida on ühist E-ninnu, Marduki 50 nimel ja „jubedal“ korteril nr 50 Mihhail Bulgakovi teoses *Meister ja Margarita*?

Vladimir Sazonov, Sirje Kupp-Sazonov

Artikkel on pühendatud Indrek Ude mälestusele

SISUKOKKUVÕTE

Artiklis püüavad autorid leida vastust küsimusele, miks on Mihhail Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita“ üks peamisi sündmuste toimumispaiku korter nr 50. Seda on väga lihtne seletada asjaoluga, et Bulgakov ise elas teatud aja jooksul oma elust ühiskorteris nr 50 ja vihkas seda kogu hingest. See arutluskäik sobib väga hästi ka korterikirjeldusega tema kahes novellis, mis kirjeldavad lugejale selle eluviisi kõiki karme külgi. Kuid me peaksime arvestama asjaoluga, et korter nr 50 Bulgakovi kuulsaimas romaanis on hoopis teistsugune; proosalise igapäevaelu kõrval on siin palju üleloomulikku. See viitab sellele, et autor võis midagi muud silmas pidada, kui ta otsustas panna saatana oma aastaballi pidama just korteris nr 50. Kuna Bulgakovi huvi muistse Lähis-Ida mütoloogia ja religiooni (samuti pandemooniumi) vastu on üldtuntud, püüdsime just selles vallas otsida selgitust korteri numbrile.

Viiskümmend on märkimisväärne arv, mis esineb korduvalt muistse Lähis-Ida mütoloogias, kirjanduses ja religioonis. Juba muistses Sumeris, hiljem Babüloonias ja Assüürias oli number 50 selliste oluliste jumalate nagu Enlil, An (Anu) ja Marduk epiteet. Seega on 50 seotud üleloomulike jõudude ja kultuspaikadega. Näiteks E-ninnu-nimeline „viiekümne tempel“ oli Lagaši linnriigi peajumala sumeri jumala Ningirsu pühamu ametlik nimi. Hilisematel aegadel, juba I aastatuhandel e.m.a, tähistas number 50 heebrea keeles täht N ehk “nun” (נ) ja see sisaldub Antikristuse nimes, mida hilisemas kristlikus kirjanduses nimetatakse sageli keiser Neroks. See kõik paneb meid arvama, et Bulgakov oli sellest ilmselt teadlik — näiteks mainib ta oma romaanis korduvalt Mardukit, aga ka Antikristust ja mitmeid teisi muistse

Lähis-Ida religioonide motiive — ja et tema otsus teha korter nr 50 paljude üleloomulike sündmuste kohaks, kuhu isegi Saatan ehk Woland ajutiselt elama asus, pole juhus.

MÄRKSÕNAD: 50, korter, Meister ja Margarita, E-ninnu, nimed, Ningirsu, Marduk, Antikristus

VLADIMIR SAZONOV *Tartu Ülikooli Humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna, kultuuriteaduste instituudi Vana Lähis-Ida uuringute kaasprofessor; Kaiseväe Akadeemia juhtivteadur*
E-post: vladimir.sazonov@ut.ee

SIRJE KUPP-SAZONOV *Tartu Ülikooli Humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna maailma keelte ja kultuuride instituudi vene keele ja tõlkeõpetuse lektor*
E-post: sirje.kupp-sazonov@ut.ee

ABSTRACT

What do E-ninnu, Marduk's fifty names, and the “creepy” apartment number 50 in Mikhail Bulgakov's *The Master and Margarita* have in common?

In the article, the authors try to find an answer to the question why one of the main locations for events in Mikhail Bulgakov's novel *The Master and Margarita* is apartment no. 50. It is very easy to explain this by the fact that, during a certain period of his life, Bulgakov himself lived in communal apartment no. 50 and hated it with all his soul. This reasoning also fits in very well with the description of the apartment in two of his short stories which describe to the reader all the harsh aspects of this way of life. But we should consider the fact that apartment no. 50 in Bulgakov's most famous novel is quite different; alongside prosaic everyday life, there is much that is supernatural. This suggests that the author may have had something else in mind when he decided to let Satan hold his annual ball namely in apartment no. 50. Since Bulgakov's interest in the mythology and religion (as well pandemonium) of the Ancient Near East is well-known, it was in this area that we tried to seek an explanation for the number of the apartment.

Fifty is a significant number which repeatedly occurs in Ancient Near Eastern mythology, literature and religion. As early as in ancient Sumer, then later in Babylonia and Assyria, the number 50 was the epithet of important gods such as Enlil, An (Anu) and Marduk. Thus, 50 is associated with supernatural powers and places of worship. For

example, the “temple of the fifty” called E-ninnu was the official name of the sanctuary of the Sumerian god Ningirsu, the chief deity of the city-state of Lagash. In later times, as early as the 1st millennium BCE, the number 50 in Hebrew is the Hebrew letter N, or “nun” (נ) and is included in the name of the Antichrist, often identified in later Christian literature as Emperor Nero. All of this leads us to believe that Bulgakov was probably aware of this — for example, he mentions Marduk repeatedly in his novel, as well as the Antichrist and several other motifs from Ancient Near Eastern religions — and that his decision to make apartment no. 50 the site for many supernatural events, with even Satan, or Woland, temporarily taking up residence there, is no coincidence.

KEYWORDS: 50, apartment, Master and Margarita, E-ninnu, names, Ningirsu, Marduk, Antichrist

VLADIMIR SAZONOV *Associate Professor of Ancient Near Eastern Studies, Institute of Cultural Research, Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu; Research-Professor, Estonian Military Academy*
E-mail: vladimir.sazonov@ut.ee

SIRJE KUPP-SAZONOV *Lecturer in Russian Language and Translation Studies, Institute of Foreign Languages and Cultures, Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu*
E-mail: sirje.kupp-sazonov@ut.ee

Kuna oleme Mihhail Bulgakovi romaanis *Meister ja Margarita* leiduvaid rohkeid Lähis-Ida motiive juba varem kirjeldanud (vt Sazonov; Kupp-Sazonov 2018; Kupp-Sazonov; Sazonov 2021), ei hakka me öeldut kordama. Praeguse uurimuse raames proovime näidata, et üks põhilisi romaani tegevuspaiku „jube“ korter kannab numbrit 50 just Mihhail Bulgakovi Vana Lähis-Ida mütoloogiahuvi tõttu.

Paralleelselt Saatan (Wolandi) ja tema kaaskonna Moskva-külastuse ajal toimuvate sündmuste kirjeldamisega jutustatakse romaanis ka Jeesuse Kristuse viimastest päevadest. Seetõttu võiks eeldada, et selle kummalise korteri number — Saatan valib oma balli toimumispaigaks korteri, kust kaovad inimesed ja toimub palju muud seletamatut — võiks olla 13, 666 või muu kristlikus kultuuris õnnetust või vähemalt midagi üleloomulikku tähistav

arv. Ometi on Bulgakov pannud Saatana pidutsema korterisse nr 50, mis näib esmapilgul üsna juhuslikult valitud arvuna. Kuid kas see on nii?

Enne kui analüüsime, miks mainitud korter just seda numbrit kannab, vaadake põgusalt, kuidas on korterit romaanis kirjeldatud. Viienda korruse korter nr 50 Sadovaja tänaval majas nr 302-b on nn jube korter (lk 91). Olgu öeldud, et venekeelses originaalis on nimetatud seda *нехорошая квартира*, s.t „mittehea“ ehk „halb korter“. Korteri iseloomustatakse korduvalt ka omadussõnaga „(ära)neetud“ (lk 93, 115, 236) ja „nõiutud“ (lk 401). Veel on öeldud, et „Sellel korteril, mis kandis numbrit 50, oli juba ammu kui mitte just halb, siis igatahes kummaline kuulsus.“ (lk 92).

Romaani lugedes saame selle korteri kohta esmalt teada, et sealt „kaovad“ inimesed jäljetult:

- a) üks korteriüürnik kutsutakse miilitsajaoskonda allkirja andma — tagasi ei tule ei tema ega teda kutsuma tulnud militsionäär;
- b) teine üürnik kaob paar päeva hiljem;
- c) kolmas üürnik sõidab autoga tööle ja tagasi enam ei tule, veidi hiljem kaob tema abikaasa ning nende toa ukSED leitakse eest pitseerituna;
- d) korteri perenaine sõidab pärast üürnike kadumist suvilasse — ja tagasi enam ei tule;
- e) järgmisel hommikul on kadunud korteri viimane elanik — koduabiline (lk 92–93).

Neid kadumisi kirjeldatakse humoristlikus võtmes, nt on öeldud, et „korteris hakkasid juhtuma seletamatud lood“ (lk 92), kuigi on selge, et korteri elanike tabas sarnane kurb saatus — nad olid arreteeritud. Sellele viitasid nii kinnipitseeritud ukSED kui ka kohal käinud militsionäär.

Pärast lühikest vaheaega kolisid korterisse elama paksu kirjandusajakirja toimetaja ja Moskva ühe suurema kirjandusliku assotsiatsiooni juhatuse esimees Mihhail Berlioz koos abikaasaga ning Varieteeteatri direktor Stjopa Lihhodejev, samuti koos abikaasaga. Mõlema mehe abikaasad „kadusid“ ühe kuu jooksul — Berliози naine põgenes koos ballettmeistriga, Stjopa abikaasa kolis mehe juurest ära lihtsalt vastastikusel kokkuleppel. Mõlema mehe abielud lagunesid just selles korteris.

Kuigi lugeja saab teada, et selle korteri elanikke on tabanud suuremad ja väiksemad hädad, on selge, et mingisuguseid maagilisi kadumisi siiski ei toimunud. Seda täpselt päevani, kui korterisse saabub Woland koos oma kaaskonnaga — Korovjevi, Peemoti, Azazello ja Hellaga. Pärast mõningast enese lõbustamist kõva pohmelliga võitleva Stjopa Lihhodejevi arvel ütleb Woland viimasele otsesõnu, et too on korteris üleliigne ning Peemot võlub/nõiub mehe Jaltasse — toimub esimene tõeliselt maagiline kadumine sellest korterist. Enne seda jõuab Lihhodejev veel näha, kuidas trümoopeeglist tema magamistoas astub välja deemon Azazello (lk 101–102).

Alates sellest hetkest, kui korteri võtab enda valdusesse Wolandi kaaskond, hakkab see eksisteerima justkui kahes dimensioonis. Ühtede jaoks on see tühi korter koos pitseeritud ustega. Teiste, sh Margarita, Meistri ja veel mõne isiku jaoks on see koht, kus hubases elutoas on kamin elava tulega, põrandal on tiigrinahk jne. Piduõöl asub selles korteris hiiglaslik sammastega ballisaal koos tohutu lõputu trepiga, mida mööda saabuvad ballikülalised ning millest kõnnivad üles Margarita ja Korovjev. Saatan peatab seal aja ning kesköö kestab kaua. Korovjev seletab Margaritale seda nii: „Neile, kes on kodus viiendas dimensioonis, ei valmista mingeid raskusi paisutada ruum nii suureks, nagu parajasti soovitakse.“ (lk 294).

Romaanis kirjeldatud ajavahemiku jooksul satuvad sellesse korterisse erinevad inimesed ja neid tabab erinev saatus. Näiteks kui maja korteriühistu esimees Nikanor Ivanovitš Bossoi tuleb korterit üle vaatama, satub ta vastamisi Korovjeviga, kes välismaa professori (s.t Wolandi) tõlki teeseldes annab talle altkäemaksu (et Wolandil lubataks korteris mõned päevad peatuda) ning kaebab hiljem telefoni teel, et korteriühistu esimees spekulereb valuutaga. Kõik see lõpeb Nikanor Ivanovitši arreteerimisega.

Berliozi tädimees Maksimilian Andrejevitš Poplavski kihutab Kiievist kohale lootusega saada enda valdusse trammi rataste all hukkunud Berliozi osa korterist. Ka tema kohtub esmalt Korovjeviga, kellel aga pole isu seekord pikalt tembutada ning kes annab külalise hoopis Peemoti hoolde. Koos Azazelloga viskavad nad Poplavski trepist alla ja ütleavad talle, et mingist Moskva korterist ärgu viimane üldse unistagugi.

Korterisse nr 50 tuleb ka Varieteeteatri einelauapidaja Andrei Fokitš Sokov, kes esmalt kohtub uksele peaaegu alasti Hellaga ja juhatatakse seejärel eelpool

mainitud hubasesse elutuppa. Sokov kurdab selle üle, et pärast Wolandi esinemist Varieteeteatris eelmisel õhtul on inimesed puhvetis maksnud musta maagia etendusel laest alla sadanud rahatähtedega. Need aga on muutunud tühjadeks paberilehtedeks ja seetõttu on einelaud saanud 109 rubla kahju. Lõpuks antakse einelaua juhatajale uus rahapakk ja ta põgeneb „kuradima majast“ (lk 246) tuhatnelja.

Peale kõige muu on korter 50 ka paik, kus võidutseb tõeline armastus — Meister ja Margarita saavad taas kokku — ning kus taastatakse Meistri romaan Pontius Pilatusest, mille ta oli varem ise ära põletanud. Lisaks tehakse selles korteris heaks ka mõningane varasem ebaõiglus, nt tõenäoliselt vägistamise tulemusena lapse sünnitanud ja ta hiljem tapnud Fridale antakse andeks ning talle ei tuletata enam ta kohutavat tegu meelde. Karistada saab alatu Aloizi Mogarõtš, kes kirjutas Meistri peale kaebuse, et pärast viimase arreteerimist tema korterisse kolida jne.

Pärast balli, kui korterit tullakse uuesti kontrollima, leiavad korterisse tunginud mehed end vastamisi Peemotiga, kes nendega veidi nalja teeb ning viimaks toa põlema süütab — see tulekahju justkui ühendab taas kaks dimensiooni, sest keset põlengut ilmub põrandale parun Maygelli laip. Viimane hukati Saatana ballil.

Nagu öeldud, võiks kristlikust kultuuriruumist lähtudes eeldada, et korter, mille Saatan koos oma kaaskonnaga peatuspaigaks valib, kannab numbrit 13 või 666. Uues Testamendis Johannese Ilmutuseraamatus on 666 metsalise (Saatana) arv: „Siin olgu tarkust! Kellel on mõistust, see arvutagu välja metsalise arv, sest see on inimese arv, ja tema arv on kuussada kuuskümmend kuus.“ (Ilm. 13:18). Tuleb mainida, et Antikristust on nimetatud „loom, elajas“. Kreekakeelne sõna „loom“ on — *θηρίον* (sõnast *θήρ* (*thér*, ‘loom, elajas’) + *ιον* (deminutiivsufiks *-ion*)). Kui kirjutame selle kreekakeelse sõna heebrea tähtedega ja arvutame nende heebrea tähtede arvväärtuse, siis saame gemaatriaks 666 (א, tav = 400, ר, reš = 200, י, yod = 10, ו, vav = 6, נ, nun = 50). Seega sisaldab ka Antikristuse arv 666 tegelikult arvu 50 ehk *nun*.

Musta maagiaga seostatakse sageli arvu 13, seega võiks eeldada, et ka mainitud korter kannab numbrit 13 või äärmisel juhul võiks korteri nr olla arv, mille numbrite summa annab kokku 13 vms. Ometi see pole nii. Kõige selle pärast jääb püsima õigustatud küsimus, miks on Bulgakov valinud korteri

numbriks just arvu 50, mis esmapilgul ei viita mitte millelegi pahaendelisele?

Ühe teooriana on pakutud, et korteri number on „laenatud“ autori enda elust, nimelt elas Mihhail Bulgakov aastatel 1921–1924 Bolšaja Sadovaja tänaval maja nr 10 korteris nr 50. Tegu oli klassikalise ühiskorteriga, mille tubades elasid erinevad perekonnad (Соколов 1996). Meie hinnangul sobib „laenamise“ teooria seletama hästi seda, miks korter nr 50 esineb ka paaris teises Bulgakovi teoses, eriti kuna vähemalt ühel juhul on üks korteri elanikke teiste seas ka kirjanik (vt *Самозонное озеро*; *Puskarijärv* — jutustus avaldati 1923. aastal). Sellisel juhul võib tõepoolest tegu olla autobiograafilise elemendiga. Olgu aga öeldud, et need jutustused on kirjutatud enne romaani *Meister ja Margarita* ning mitte ühelgi teisel juhul ei toimu selle numbriga korteris midagi maagilist.

Näiteks jutustuses *Elpit – tööliskommuuni maja nr 13* (vene k № 13. – *Дом Эльпит-Рабкоммуна* 1922, eesti keeles 1968) asub korter 50 majas nr 13. Esmalt on tegu uhke kortermajaga, kus elavad rikkad, põrandatel on parkett, söidavad liftid jne. Seejärel aga viiakse elanikud minema (töenäoliselt arreteeritakse) ja majast tehakse tööliskommuun, kus uhked korterid muudetakse ühiskorteriteks. Muuhulgas mainitakse näiteks, et korteris nr 50 „aeti kahes toas parkett ahju“ (lk 112). Kord ühel talvel ei ole majas pea nädal aega kütet ja üks naine hakkab oma tuba buržuikaga kütma. Selle tagajärjel puhkeb tulekahju, milles hävib terve maja.

Jutustuses *Самозонное озеро*¹ (1926) nimetatakse korterit nr 50 „kõige kuulsamaks korteriks Moskvast“. Tegu on ühiskorteriga, kus elab koos erinevaid inimesi, käib pidev puskari joomine, vägivaldlatsemine ja lolluste tegemine. Kõige selle keskel elab kirjanik koos oma abikaasaga ning loodab valmis kirjutada oma esimese romaani, et oleks võimalik sellest korterist alatiseks minema kolida.

Huvitav asjaolu on see, et lisaks korterile nr 50 ühendab kahte jutustust romaaniga ka tegelane nimega Annuška. *Meistris ja Margaritas* on Annuška isik, kes kaudselt põhjustab Berlioz surma, sest lõhub kogemata anuma ning päevalilleõli voolab rööbastele, kus Berlioz hiljem libiseb, kukub ja trammi alla satub. Tööliskommuuni loos on Annuška isik, kelle ahju kütmine põhjustab tulekahju, milles hävib terve maja. Jutustuses *Самозонное озеро*

1 Eesti keeles ilmunud – *Puskari-/samagonnijärv*.

on Annuškat mainitud kui ühiskorteri elanikku, kes joob puskarit ja tantsib. Kõikide nende Annuškate prototüübiks on naabrinaine, kellega Bulgakov oli sunnitud ühiskorteri jagama ning kes kehastab tema jaoks kõiki ühiskorterite õuduseid ja skandaale (Музей М. А. Булгакова).

Meistri ja Margarita korter nr 50 on mainitud jutustustes kirjeldatud korteritest erinev eelkõige seetõttu, et seal leiavad aset tõeliselt maagilised sündmused. Seepärast tuleb kõne alla võimalus, et arv 50 on Bulgakovil valitud veel mingisugustest kaalutlustest lähtudes ja põhjuseks võib olla seos Vana-Lähis-Ida mütoloogiaga.

Alustame siiski hilisemast perioodist ehk Rooma impeeriumist, kus 1.–2. sajandil m.a.j hakkas levima mitu idamaist kultust, nagu mitraism (vt Lahe 2019), aga ka kristlus. Roomas toimus 64. aastal suur tulekahju, kus põles maha suurem osa linnast. Kuna roomlased olid nõrдинud, oli vaja leida süüdlasi ja keiser Nero (valitses aastatel 54–68) näitas näpuga uue sekti — kristlaste peale. Hiljem maksid kristlikud autorid Nerole kätte, süüdistades teda ennast Rooma süütamises (kuigi tõenäoliselt oli see siiski õnnetus ja Nero polnud süütaja; vt nt Bileta 2023) ning löid Nerost kõige kurjema ja halvema keisri kuvandi, nimetades teda isegi Antikristuseks (Charles 1920; Watt 1989). *Oracula Sibyllina* V (Geffcken 1902) oraaklis on Rooma keiser Nerost saanud Rooma sümboolne ülestõusnud ja deemonlik võim ning siis tulebki mängu number 50. „Üks, kelle algustäheks on **50 [heebrea täht „N“ (נ)],** saab komandöriks, kohutav madu [madu või draakon], kes hingab välja rasket sõda [---] ka siis, kui ta kaob, on ta hävitav. Siis tuleb ta tagasi, kuulutades end Jumalaga võrdseks“. Nerot on näidatud kui Antikristust mitmes varakristlikus allikas:

Ärgu ükski teid mingil kombel petku! Sest see ei juhtu enne, kui on tulnud ärataganemine ja ilmunud seadusevastane inimene, hukatuse poeg, kes paneb vastu ja tõstab enese üle kõige, mida nimetatakse jumalaks või jumalateenistuseks, nii et ta istub Jumala templisse, lastes end paista Jumalana (eestikeelne Piibel, 1997, 2Ts II.3–4).

Nüüd vaatame Vana-Lähis-Ida konteksti laiemalt, kas kusagil veel leidub arvu 50, mis oleks seotud üleloomulike jõududega. Viiskümmend tuleb esile juba muistses Sumeris, see on Sumeri-Akadi peajumala Enlili number ^d50 (Horowitz 1994: 129).

E-ninnu (É 50, viiekümne maja e tempel) oli Lagaši sõjajumalale Ningirsule (kelle vasteks Nippuris oli jumal Ninurta — vt Annus 2002) pühendatud tempel. See asus Girsu linnas, mis oli Lagaši linnriigi religioosne ja poliitiline keskus. Üks esimesi Lagaši I dünastia valitsejaid Ur-Nanše lasi selle seal 25. sajandil e.m.a ehitada (Espak 2010: 72–78). Need ehitustööd jätkusid Ur-Nanše järglaste ajal — näiteks Lagaši valitseja En-anatumi (24. sajand e.m.a) raidkirjades mainiti ka jumala Ningirsu templit E-ninnut:

1–2) E-ninnu jumalale Ningirsule, 3–8) Lagaši valitseja En-anatumi töömees, (nimega) BarakiTIL, (kes oli) saadik, 9–12), pühendas selle (sõjanuia pea) En-anatumi, oma peremehe elule (RIME 1: En-anatum I E1.9.4.19).

Hiljem on seda templit maininud veel üks varadünastiline valitseja — En-metena, En-anatumi poeg (RIMA 1: En-metena E1.9.5.6). Ta väidab, et ehitas templi E-ninnu Ningirsu auks. Ka hilisemad Lagaši valitsejad, kes lasid E-ninnus ehitustöid teha, nt Gudea, Lagaši II dünastia valitseja 22. sajandi keskel e.m.a, paistis silma kui E-ninnu templi ehitaja ja renoveerija. Girsus on leitud Ur-Nanše ja En-natumi nime kandvaid telliseid, kuid enamik telliseid pärineb hilisemast Gudea ajast, kes restaureeris E-ninnu templit. Gudea silindritel (A ja B) on kirjeldatud templi ehitamist ning E-ninnuga seotud rituaale ja sümboleid.² Tõenäoliselt oli mingi Ningirsu tempel olemas juba linna algusaegadest saadik. Sumeri jumalaid seostati üldiselt kindlate linnadega ja Ningirsu tähendab 'Girsu isandat'.

Bulgakovi romaanis on mainitud Babüloonia peajumalat Mardukit (dAMAR.UTU)³ (on tuntud Babüloonia loomiseeposes Enūma Eliš oma 50 nime poolest) (Horowitz 1994: 127–129). *Enūma Eliš*i viimases, seitsmendas tahvlis on kirjas, et suured jumalad (viiekümne nimetusega) valisid Marduki oma peajumalaks ja ta uueks nimeks sai „50“.

Viiekümne nimetusega suured jumalad

'Viiskümmend' tema nimeks nad nimetasid, tema olemuse tegid kõrgeks (Annus 2005: 161).

Babüloonia loomiseeposes *Enūma Eliš* on Babüloonia panteoni peajumalal Mardukil nimede loetelus neid 50 ning igale nimele järgneb nende jõudude ja

2 Vt nt RIME 3/1: Gudea E3/1.1.7.Cyl. A i 11: „Ma teen E-ninnu kõige mõjukamaks taevas ja maa peal“.

3 Vt Marduki kohta rohkem Annus 2001: 9–19; Dalley 1997: 163–71; Johandi 2019.

omaduste lühikirjeldus, mida nimi esindab. Andrea Seri (2006: 507) rõhutab, et „*Enūma Eliši* lõpus oleva 50 Marduki nime ja jumalate nimekirjade fragmentides tõendatud nimevaheliste teatud sarnasuste olemasolule osutati juba 1902. aastal“. Seri arvates (2006: 508) ei olnud see 50 nime valik juhuslik, sest 50 oli jumala Enlili arv. Rangelt võttes annavad esivanemad *Enūma Elišis* Mardukile tegelikult 52 nime. Kaks viimast ei olnud aga algselt Marduki omad: 50 ja *bēl mātāti* olid jumalate Enlili ning Anu epiteedid. Tasub meenutada, et lõigu alguses teevad jumalad selgeks oma kavatsuse anda Mardukile 50 nime — „*Kuulutagem tema viitkümmet nime*“ (*Enūma Eliš*, VI: 121). Assüürlased, kes võtsid *Enūma Eliši* üle ja pidasid seda enda omaks, vahetasid Marduki nime eeposes oma peajumala Aššuri nime vastu välja.

Kokkuvõtteks

Alati on keeruline seletada kirjaniku motivatsiooni anda oma tegelasele üks või teine nimi ja valida teoses kirjeldatud sündmuste toimumiskohaks üks või teine paik. Arusaadavalt võib neid valikuid mõjutada suure hulga erinevate tegurite koostoime, näiteks autori isiklikud kogemused, inspiratsioon teiste kirjanike teostest, puhas fantaasia jne. Keeruliseks teeb olukorra veel see, kui autorilt endalt ei ole enam võimalik tema kaalutluste kohta küsida. Siis ei jää teadlastel muud üle, kui katsuda pääseda kirjaniku mõttemaailma ja leida sealt vihjeid, mis aitaksid nendele küsimustele vastata.

Meie proovisime oma artiklis leida vastust küsimusele, miks Mihhail Bulgakovi romaani *Meister ja Margarita* üks peamisi tegevuskohti on korter nr 50. Väga lihtne on seda seletada asjaoluga, et Bulgakovi enda elus oli ajajärk, kui ta elas ühiskorteris nr 50 ja jälestas seda kogu hingest. Selline põhjendus sobib väga hästi kokku korteri kirjeldusega kahes tema jutustuses, milles lugejale näidatakse sellise eluviisi kõiki karme tahke. Korter nr 50 Bulgakovi kuulsaimas romaanis on aga hoopis teistsugune — proosalise igapäevaelu kõrval toimub seal palju üleloomulikku. See annab põhjust oletada, et võib-olla mõlkus autoril veel midagi mõttes, kui ta otsustas, et Saatan peab oma iga-aastase balli just korteris nr 50. Kuna Bulgakovi huvi Vana-Lähis-Ida mütoloogia vastu on üldteada fakt, siis proovisimegi seletust otsida just sellest valdkonnast.

Tähtis arv 50 esineb korduvalt muistse Lähis-Ida mütoloogias ja usundites. Muiststes Sumeris, seejärel Babüloonias ja Assüürias oli arv 50 oluliste jumalate epiteet, nagu nt Enlili või Marduki puhul. Seega on 50 seotud üleloomulike jõudude ja ka pühapaikadega, nt E-ninnu „viiekümne tempel“ oli Lagaši linnriigi peajumala Ningirsu pühamu ametlik nimetus. Hilisemal ajal, juba I aastatuhandel e.m.a on heebrea keeles arv 50 heebreakeelne täht N ehk „nun“ (נ) ja see sisaldub Antikristuse nimes, mida samastati hilisemas kristlikus kirjanduses keiser Neroga. See kõik annab meile põhjust oletada, et Bulgakov oli ilmselt sellest teadlik (nt mainib ta oma romaanis korduvalt Mardukit, samuti ka Antikristust ja mitut teist Vana-Lähis-Ida usundite motiivi) ja tema otsus, et korteris nr 50 toimub palju üleloomulikku ning sinna asub elama ajutiselt isegi Saatan ehk Woland, pole juhuslik.

Lühend

2Ts = Pauluse II kiri tessalooniklastele

Kirjandus

Annus, Amar 2001. Paabeli Marduk ja Hammurapi. — *Tuna*, 3, lk 9–19.

Annus, Amar 2002. *The God Ninurta in the Mythology and Royal Ideology of Ancient Mesopotamia*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Annus, Amar (toim) 2005. *Muinasaja kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Varrak.

Bileta, Vedran 2023. The great fire of Rome: Was emperor Nero really behind it? — *The Collector*, 10.2.2023, <https://www.thecollector.com/great-fire-of-rome/> (viimane külastus 22.02.2024).

Bulgakov, Mihhail 2017. *Meister ja Margarita*. Vene keelest tõlkinud Maiga Varik ja Jüri Ojamaa. Tallinn: Varrak.

Булгаков, Михаил А. 2008. *Собрание сочинений в 8 томах*. Том 1. Белая гвардия. Записки на манжетах. Рассказы. АСТ, Астрель.

Булгаков, Михаил А. 2001. *Волшебный фонарь*. Воронеж: Издательство им. Е. А. Волховитинова.

Bulgakov, Mihhail 1968. *Saatuslikud munad: Jutustused*. Tallinn: Perioodika.

Charles, Robert Henry 1920. The antichrist, Beliar, and Neronic myth, and their ultimate fusion in early christian literature. — *A Critical and Exegetical Commentary on the Revelation of St. John*. Harvard University.

Dalley, Stephany 1997. Statues of Marduk and the date of Enūma Eliš. — *Altorientalische Forschungen*, 24, pp. 163–171.

Eestikeelne Piibel 1997. Pauluse teine kiri tessalooniklastele. — <https://piibel.net/2ts-2.html> (viimane külastus 12.03.2024).

Espak, Peeter 2010. Sõjateoloogia algus Lähis-Idas. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Oriantaalseltsi aastaraamat* 2010/2011, lk 69–84.

Geffcken, Johannes 1902. *Die Oracula Sibyllina*. Leipzig: Hinrichs.

Horowitz, Wayne 1994. A Joon to Enuma Anu Enlil 50. — *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 46, pp. 127–129.

Johandi, Andreas 2019. *The God Asar/Asalluhi in the Early Mesopotamian Pantheon*. University of Tartu, Faculty of Arts and Humanities, School of Theology and Religious Studies. Juh Tarmo Kulmar; Vladimir Sazonov; Peeter Espak.

Lahe, Jaan 2019. *Mithras-Miθra–Mitra. Der römische Gott Mithras aus der Perspektive der vergleichenden Religionsgeschichte*. (Kasion Series.) Zaphon.

Kupp-Sazonov, Sirje; **Sazonov**, Vladimir 2021. Do Bulgakov's Hella (Gella), Azazello, Behemoth and Abaddon have Ancient Near-Eastern origins. — *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 84, lk 7–24.

Музей М. А. Булгакова — <https://bulgakovmuseum.ru/bulgakov-on-odd-flat/> (viimane külastus 22.02.2024).

RIME 1 = Frayne, D. 2008. Presargonic Period. (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early, Periods volume 1.) Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press.

RIME 3/1 = Edzard, Dietz-Otto 1997. Gudea and his dynasty. (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, Vol. 3/1) Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press.

Sazonov, Vladimir; **Kupp-Sazonov**, Sirje 2018. Mõni sõna M. Bulgakovi võluva vampiiritari Hella võimalikust Lähis-Ida päritolust. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Oriantaalseltsi aastaraamat* 2018, lk 174–184.

Seri, Andrea 2006. The fifty names of Marduk in “Enūma eliš.” — *Journal of the American Oriental Society*, 126(4), pp. 507–519.

Соколов, Борис 1996. *Энциклопедия Булгаковская*. Москва: Локид: Миф. <http://www.bulgakov.ru/> (viimane külastus 22.02.2024).

Talon, Philippe. 2005. *Enūma Eliš, The Standard Babylonian Creation Myth*. State Archives of Assyria. (Cuneiform Texts, volume IV), Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Watt, William C. 1989. 666 — *Semiotica*, 77, pp. 369–392.